

MARINKÁS GYÖRGY: AZ ŐSLAKOS NÉPEK VÉDELMÉNEK AKTUÁLIS JOGI KIHÍVÁSAI (MISKOLC: MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR 2018) 405.

Amikor jelen sorok írója a kötetet először kezébe vehette (2018 novembere), akkor a nemzetközi és a hazai sajtóban egyaránt széleskörű publicitást kapott egy amerikai fiatalember halála, aki a szentineléz törzset szerette volna keresztény hitre téríteni.¹ Sok kommentátor felelőtlennek nevezte a fiatalembert (túl azon, hogy segítőtivel megsértette azokat az indiai belső jogi normákat, miszerint a parányi sziget megközelítése és az őslakosokkal való külső kontakt létesítése önmagában bűncselekmény), aki már csak megjelenésével is olyan betegséget hozhatott a szigetre, amely ellen az őslakos közösség – egyedi létfeltételeikből fakadóan – nem immunis, ezáltal akár a teljes közösség létét is veszélyeztette. Amikor e sorok írója ezt a recenzióját befejezi, éppen az elmúlt 100 év legnagyobb globális járványa tombol, amely mindannyiunk életét teljesen felforgatta. Nem nehéz ugyanakkor belátni, hogy a mai körülmények között a viszonylagos elszigeteltségben élő, a járványokkal szembeni immunitás teljes hiányában, az őslakosok számítanak a legveszélyeztetettebb embercsoportnak.

A szentinelézek „romantikus” elszigeteltségéről, illetve az amazonasi őslakos törzsek élőhelyének veszélyeztetettségéről az utóbbi időben egyre többet hallhat a közvélemény, például Braziliában újra és újra napirendre került az Amazonas menti fakitermelés gyorsított és könnyített engedélyezése, akár az erdők égetése révén. Ezzel művelés céljára területeket „nyernek”, ugyanakkor leszűkítik a már így is komoly veszélynek kitétt őslakosok, törzsi népek élőhelyeit, és kizusztítják az őshonos fajokat és a Föld „tüdejének” tartott őserdőket (esőerdőket) is, amelyek közül a legnagyobb területű összefüggő esőerdő jelenleg még az Amazonas vidékén található. Nem nehéz tehát belátni, hogy jelenkorunk globális ökológia kihívásainak (amelyek regionális, mi több, lokális kihatásait is érezzük már) a környezettel legszorosabb szimbiózisban élő őslakos és törzsi népek a leginkább kitétt közösségek, akik emiatt már azelőtt eltűnhetnek, hogy a nem őshonos népek a klímaváltozás, elsivatagosodás és egyéb vészforogatókönyvek problémáival elkezdhetnének egyáltalán megküzdni.

Közismert a tény, hogy az ENSZ jelentése szerint az ilyen törzsek, népek száma rohamosan csökken, életfeltételeik romlanak, figyelemmel az urbanizációs és egyes globalizációs hatásokra.²

² Az ENSZ szerint kb. 370 millió őslakos él a világon kb. 90 államban. Számarányuk szerint a világ összlakosságának alig 5%-át adják, ugyanakkor a legszegényebb 15%-ban vannak, miközben 5000 különböző kultúrát képviselnek, és a Földön beszélt kb. 7000 nyelv többsége az őslakosokhoz köthető: <https://www.un.org/en/events/indigenousanday/>. A monográfia megjelenése után, de jelen recenzió írásakor az ENSZ publikálta a világ ősho-

¹ 2020 májusában annyit tudunk erről az ügyről, hogy az USA kormánya nem vár az indiai kormánytól további lépéseket, és az indiai kormány is már régen felhagyott a holttest felkutatásával, a fiatalember segítői ellen pedig büntetőeljárás indult. Az esetet emberölésnek minősítették, azonban sem az amerikai, sem az indiai kormány nem indított nyomozást a szentineléz törzs tagjai ellen.

² Az ENSZ szerint kb. 370 millió őslakos él a világon kb. 90 államban. Számarányuk szerint a világ összlakosságának alig 5%-át adják, ugyanakkor a legszegényebb 15%-ban vannak, miközben 5000 különböző kultúrát képviselnek, és a Földön beszélt kb. 7000 nyelv többsége az őslakosokhoz köthető: <https://www.un.org/en/events/indigenousanday/>. A monográfia megjelenése után, de jelen recenzió írásakor az ENSZ publikálta a világ ősho-

Marinkás György PhD-disszertációjaként megvédett és monográfiaként publikált munkája Magyarországon hiánypótló, ilyen alaposággal, részletességgel és széles nemzetközi jogi kitekintéssel ugyanis a témát még senki sem dolgozta fel magyar nyelven.³ Nem túlzás azt állítani, hogy több őslakos, törzsi nép veszélyeztetettsége miatt ezek a munkák értékmentőnek, a globális kulturális örökség egyfajta mementójaként is tekinthetők. Számba veszik a kézirat lezárásakor még létező népeket, törzseket, a rájuk vonatkozó nemzetközi (multilaterális-globális), regionális és hazai védelmi célú normákat, az azokban foglalt mechanizmusokat, és kitérnek ezek hatékonyságának értékelésére is.

A mű által feldolgozott kérdéskör három terület metszéspontjában helyezkedik el, hiszen az őslakos népekre vonatkozó normák értelmezhetők egyrésztől i) emberi jogi, másrésztől ii) kisebbségi jogi, harmadrészt pedig iii) őslakosok-törzsi népek jogai szerin-

nos népeinek helyzetével foglalkozó, 2019-es jelentését. Lásd: State of the World's Indigenous Peoples. Implementing the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 4th Volume, United Nations Publication, ST/ESA/371, 2019. <https://social.un.org/unpfit/sowip-vol4-web.pdf>.

³ A kevés számú hazai szakirodalmi forrást szinte kivétel nélkül feldolgozza, talán csak 3 forrás hiányolható, mivel 2009 őszén az őshonos kisebbségeknek különszámot szentelt a Pro Minoritate c. folyóirat. Így a magyar nyelvű, társadalomtudományi, elsősorban jogi források közül hiányolható: KÖRTVÉLYESI Zsolt „Az őslakos népek jogai” *Pro Minoritate* 2009/ős. 10–30.; Joshua CASTELLINO „Őslakos népek és a megbocsátás, megbékélés célja a nemzetközi jogban: a visszaható hatály tilalmának kibontása” *Pro Minoritate* 2009/ős. 31–47.; KÖRTVÉLYESI Zsolt „Kollektív kárpótlás és kisebbségek: őslakos népek” *Pro Minoritate* 2009/ős. 48–73.

ti kontextusban. Ezek között természetesen nagy az átfedés, ugyanakkor a védelmi és kikényszerítési mechanizmusokban már jelentős különbségek mutatkoznak. Nagyon helyes a szerzőnek az a megoldása, hogy az egyén felől, emberi jogi kiindulópontból indítja az elemzést, azért is, mert így szemléletesen rá lehet mutatni az emberi jogok – kisebbségi jogok – őslakosok jogai hármasságában az e sorrendben csökkenő védelmi és kikényszerítési lehetőségekre. Az emberi jogok védelme a legerősebb védelmi szint a három közül, ugyanakkor az egyén jogai nem feltétlenül képesek lefedni a csoport, az őslakos közösség, törzsi nép egyéneken felülemelkedő érdekeit és értékét. Azonban a szerző arra is rámutat, hogy az őslakosok jogai ma már kidolgozottságukban fejlettebbek például a kisebbségi jogoknál, mivel számos olyan attribútum kapcsolódik hozzájuk (pl. speciális természeti erőforrások kérdése a törzsi népeknél jelentősebb, mint a kisebbségeknél), amelyeket az államok és a többségi társadalmak kiaknáznak, vagy kiaknáznának. Ugyanakkor viszont a kikényszerítési mechanizmusuk szinte bizonyosan gyengébb a kisebbségi jogoknál, az őslakosokról, törzsi lakosokról szóló szerződésben ugyanis nem jött létre az emberi jogok és kisebbségi jogok területéről ismert panasztételi mechanizmus. A meglévő – őshonos státussal összefüggő – panaszok ezért az emberi jogi vagy kisebbségi jogi védelmi szinteken jelennek meg.

A téma legfontosabb multilaterális normája az őslakosokról és törzsi népekről szóló, 1989-ben a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet égisze alatt aláírt szerződés, amelyet sajnálatosan csak 23 állam ratifikált (közülük is 15 latin-amerikai állam, emellett 1 óceániai, 1 afri-

kai, 1 ázsiai és 3 európai), így közel sem tekinthető valódi globális és sokoldalú szerződésnek. Természetesen a helyzetet árnyalja, hogy a legtöbb állam univerzális vagy regionális szinten részese olyan szerződéseknek, amelyek az emberi jogok védőernyője alatt több, őslakos és törzsi nép számára kiemelt fontosságú jogot rögzítenek. E szerződéseket a szerző részletesen ismerteti is (39–190. o.).

Talán az imént leírtaknak is köszönhető, hogy az emberi jogokról és a kisebbségek csoportjogairól könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre, más a helyzet azonban az őslakos és törzsi népek jogai esetében. Még az angolszász és a francia nyelvű jogirodalomban sem tartozik a csoportjogi és emberi jogi vizsgálódások fókuszába, a vizsgálódásokban a kérdéskör általában felolvasd döntően az emberi jogi, ritkábban pedig a kisebbségi jogi megközelítésekben. Ezért is üdvözlendő Marinkás György monográfiája, amely valamennyi jogforrás aprólékos feldolgozására törekszik, és külön kiemelés érdemel, hogy irodalomjegyzéke közel 80 oldalt ölel fel (321–399. o.).

A monográfia belső tagolása arányos, az első szerkezeti egységben az őslakos népek definíciójával és elhatárolási kérdésekkel foglalkozik, a második rész a legfontosabb emberi jogvédelmi dokumentumok és azok ellenőrzési mechanizmusáról szól, külön bontva a globális ENSZ és a regionális védelmi szint elemzését. A harmadik szerkezeti egység kiemelten az őslakos népek jogairól, önrendelkezéséről, identitásukról szól a nemzetközi jogban, így természetesen ez a munka legizgalmasabb része, míg az utolsó rész egy közel 20 oldalas összefoglalás és konklúzió, amelynek összefoglaló része az előző három részben taglalt megállapításokat összegezi.

Az őslakos és törzsi népek védelmének jogi keretei az 1989-es őslakosokról és törzsi népekről szóló egyezményről, a regionális emberi jogi szerződésekkel (mint pl. az 1981-es Ember és népek jogainak afrikai kartájával), az őslakos népekre vonatkozó nemzeti normákkal, valamint általában az emberi és kisebbségi jogokról, illetve a természeti erőforrások feletti rendelkezés jogáról szóló rendelkezésekkel együtt teljeseek, ezeket a monográfia második és harmadik fejezete részletesen kibontja. A környezethez való jog egy speciális aspektusa, a környezethez, mint az őslakos, törzsi népek szakrális jelentéstartalmat is hordozó természetes közegéhez való joga (pl. az önrendelkezési jog egyes aspektusai – 201–222. o. – és a földhöz való jog – 222–270. o.) az emberi jogi bírói fórumok előtt már számos alkalommal megjelent, az őslakos nép csoportjogaként, valamint az egyéni emberi jogok garanciájaként. Ezeket szinte hiánytalanul fel is dolgozza a szerző (pl. az afrikai Ogoni-ügy – a 118–135. o. – és az amerikai kontinensen a Suriname-mal szemben indított ügyek – 141–156. o.). A feldolgozott esetszám egészen imponáló, esetleg egy újabb Suriname ellen indult eljárás hiányolható, azonban az ügyben született bírósági indokolás csak megismétli a korábbi, a szerző által is alaposan feldolgozott döntések megállapításait.

Az ominózus *Case of Kalina and Lokono peoples v. Suriname* ügy 2007-ben indult az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságán (ahova 8 őslakos közösség fordult), majd a Bizottság 2014-ben az esetet az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságához utalta, amely testület 2016 elején hozott ítéletet. Az ítéletben az emberi jogi bírói fórum kimondta, hogy Suriname felelős több, az Emberi Jogok

Amerikai Egyezményben biztosított jog megsértéséért, amikor is a panaszosoknak nem teljesítette a bírósághoz fordulás, valamint a (közösségi) tulajdonhoz való jogát, amikor elmulasztotta a jogokat biztosítani az őslakos közösségek számára, így azok nem voltak képesek hatékonyan és bírói úton fellépni a közösségi tulajdonukat hátrányosan érintő intézkedések ellen. E feldolgozás hiánya azonban nem zavaró, mivel a megállapítások egyébiránt a szerző által alaposan feldolgozott 2005-ös *Moiwana-* és 2007-es *Saramaka*-ügyekben született döntésekre rimelnek.

A könyv még olyan területek kérdésével is hangsúlyosan foglalkozik, mint pl. az őslakos népeket megillető szellemi tulajdon kérdése (288–294. o.), illetve a kötet egyik „legeredetibb” vizsgálati fókuszaként a digitális szakadék, a digitális önrendelkezés kérdésével (222–226. o.) is. Ezt a szakadékot döntően az angol nyelv ismeretének hiánya, a technológiai újításoktól és a gyors információáramlástól való tudatos elzárkózás, valamint a kulturális önazonosság kérdésének elvesztése miatt érzett félelem okozza. A digitális szakadék veszélyét felismerve az ENSZ szakosított intézményeként Nemzetközi Távközlési Egyesület 2005 óta foglalkozik a kérdéssel, több olyan projektet is elindítva, amelynek keretében az őslakos és törzsi népek távkommunikációs ismereteit és digitális hozzáférést kívánja elősegíteni, majd erősíteni.⁴

A szerző ugyan több helyen utal a gyámsági rendszerre és annak „örökségére”, de itt a mélyebb elemzés elmarad, ami azonban nem zavaró, hiszen vál-

laltan a jelenlegi rendszerre fókuszál, ugyanakkor számos hiányosság gyökere a gyámsági vagy mandátumrendszerig nyúlik vissza. Elemzésre érdemes kérdés, hogy ez a gyámsági rendszer mennyire volt hatékony, mennyire segítette az őslakos népek jogainak megőrzését.⁵ Csak egy adalékként, a Nemzetközi Bíróság előtt zajlott ún. délnyugat-afrikai tanácsadó véleményezési eljárásban több hivatkozást is találhatunk az őslakos népekre, valamint a Nemzetek Szövetsége idejéből származó mandátumrendszerre, illetve az 1945 után létrehozott gyámsági rendszerre. Utóbbi kapcsán a Nemzetközi Bíróság a tanácsadó véleményben rámutatott, hogy bármely nép jogainak, így különösen az őslakos népek jogainak biztosítása nemzetközi felügyelet nélkül hatékonyan nem valósítható meg, ez pedig a nemzetközi közösség feladata is, ami akkoriban a Gyámsági Tanácsot jelentette.⁶

A konklúzióban pedig szemléletesen megjegyzi a szerző, hogy a *„társadalmi érettség elérése alapvető fontosságú az őslakos népek jogainak hatékony garantálása érdekében. Jóllehet az univerzális és regionális emberi jogvédelmi dokumentumok, és az ezek betartása felett örökődő mechanizmusok jogfejlesztő tevékenysége elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy meghatározzák azokat a nemzetközi standardokat, ame-*

⁵ Az ENSZ Gyámsági Tanácsának archívuma elérhető itt: <https://library.un.org/index-proceedings/trusteeship-council>.

⁶ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), *Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1971. Lásd: 59., 93. és 130. pontok. Itt a Nemzetközi Bíróság rámutat egy korábbi, Délnyugat-Afrikai nemzetközi státuszáról hozott 1950-es tanácsadó véleményére is.

⁴ Lásd: Digital Inclusion of Indigenous Peoples. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Digital-Inclusion/Indigenous-Peoples/Pages/default.aspx>.

lyekhez az államoknak a jövőben tartaniuk kell magukat, e mechanizmusok nem szolgálhatnak végső jogorvoslati fórumként, azaz a jogok érvényre juttatása elsősorban a nemzeti hatóságok feladata. Utóbbiak pedig akkor fogják ellátni e feladatukat, ha sikerül elosztatni a társadalom többségében, az őslakos népekkel szemben meglévő averziókat” (317. o.). A társadalmi érettség kérdése és a többségi társadalom viszonya az őslakos népekhez meghatározó kérdéskör (nemzeti jogban, nemzeti keretek között). Helyesen ismeri fel a szerző, hogy ezt a nemzetközi jogi védelmi rendszer sem képes megfelelően pótolni, legfeljebb bizonyos védelmi szintet garantálni, de a közösség megmaradásának és jólétének kérdése továbbra is a területi állam fennhatósága alá tartozik.

Örömteli ugyanakkor a konklúzió kicsengése, miszerint „az őslakos népek ismeretei számtalan módon alkalmazhatók a fenntartható fejlődési célok megvalósítása érdekében: a hagyományos gazdálkodási módjaik hozzájárulhatnak a termőföldeket kímélő gazdálkodási módok meghonosításához, egyben – tekintve, hogy jellemzően munkaerő intenzív gazdálkodási módokról van szó – munkalehetőséget kínálnak az őslakos csoportok számára. Az őslakos népek ismeretei hozzájárulhatnak továbbá a természeti környezet megóvásához: a múlt századi Yellowstone-modellt meghaladva, egyre több helyütt vonják be az őslakos közösségeket a természetvédelmi projektekbe vagy nemzeti parkok kialakításába, felhasználva a helyi ökoszisztémával kapcsolatos ismereteiket” (317–318. o.). Az őslakos és törzsi népek fenntarthatósági irányú tapasztalatai kétségtelenül fontos

szerepet játszhatnak a többségi társadalommal való szorosabb együttműködésben, a szimbiózis kialakításában. Az ENSZ által a 2015 és 2030 közötti időszakra előirányzott Fenntartható Fejlődési Célok (Sustainable Development Goals – SDGs)⁷ hangzatosak és ambiciózusok, ugyanakkor ezek megvalósításához még nem kerültünk közelebb, és a részcélok, valamint ezek megvalósítási módjaiban sincs konszenzus, mivel maga a „fenntarthatóság” szó, illetve a „fenntartható fejlődés” kifejezés jelentése körül sem alakult még ki tudományos és politikai-gazdasági egyetértés. Ezt a konszenzust valószínűleg nem az őslakos és törzsi népek tapasztalata hozza el, azonban gyakorlati tapasztalataik fontos szempontokhoz juttatják a döntéshozókat (és a közvéleményt).

Összességében le kell szögezni tehát, hogy Marinkás György munkája nem csak hazai jogirodalmi hiányt pótol, hanem – mintegy kulturális misszióként is – pontos helyzetképet, 2018-as áttekintő látéletet ad magyar nyelven a világ őslakosainak és törzsi népeinek helyzetéről, problémáiról. Ezekre pedig minden bizonnyal a nemzetközi közönségnek is hangsúlyosan oda kell figyelni, még egy világválság idején is, mi több, akkor különösen.

Kecskés Gábor*

⁷ Lásd: Sustainable Development Goals Knowledge Platform. <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>.

* PhD, tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4; egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 9026 Győr, Áldozat u. 12.

E-mail: kecskes.gabor@tk.mta.hu.